

B255791
V2090 R.F. II 1895

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 88 095

Ino. A. 71817

ROMÎNII ȘI BULGARIÎ

RAPORTURILE CULTURALE ȘI POLITICE ÎNTRE ACESTE DOUA POPOARE

CONFERINȚĂ

de

IOAN BOGDAN

Profesor de filologia slavă la Universitatea din București.

BUCUREȘTI

EDITURA LIBRĂRIEI SOCECŪ & Comp.

21, Calea Victoriei, 21

1895.

Stabilimentul Grafic I. V. Socecă

42,731

B.C.U. Bucuresti

C104259

Conferența ce se publică în această broșură a fost ținută în sala Ateneului Român, acum trei ani. Autorul ei n'a avut intenția s'o publice, crezînd că ar fi mai bine să trateze altă dată și într'un studiu mai amănunțit o chestiune atît de importantă pentru istoria veche romînă, cum sunt raporturile noastre politice și culturale cu Bulgarii ; văzînd însă că un studiu aprofundat al acestor raporturi, cu pretenția de a cuprinde tot ce se poate spune asupra lor, cere în că multe studii de detaliu, s'a hotărit a publica deocamdată conferența sa, care nu putea cuprinde decît vederi generale, mai ales

că resumatul destul de pe larg publicat în jurnalul bulgăresc „Svoboda“ (an. VI, No. 783 și 784) nu este destul de exact și din pricina aceasta cîțiva prietenii Bulgari l-au rugat să-și publice conferența în întregimea ei.

Notele adăogite la sfîrșit sunt destinate a) a dumeri pe profani asupra unor teorii ce s'aũ părut stranii la început, care însă în știința istorică de astăzi sunt primite de toți, ca d. p. originea Bulgarilor vechi și formațiunea statului rusesc, b) a indica literatura de căpetenie pentru cei ce ar voi să urmărească mai departe aceste studii. S'aũ citat numai lucrările de valoare necontestată.

Domnilor și Doamnelor,

Dacă am îndrăznit să urc astă seară treptele acestei tribune, pentru a vă întreține o oară despre „Romîni și Bulgari“, nu m'a înduplecat la aceasta nici reputația trecutului, care îmi lipsește, nici încrederea în puterea cuvîntului, pe care sunt departe de a-l mînuî cu dibăcia celor ce aũ ilustrat această tribună în timp de mai mulți ani.

Dorința mea a fost, de a împărtăși pe de o parte publicului nostru niște cunoștințe, care pînă acum aũ rămas patrimoniul exclusiv al cîtorva oameni învățați, și de a desrădăcina pe de altă parte un prejudiciu, care a predominat

și predomină chiar astăzi istoriografia noastră națională și care a contribuit foarte mult ca concepțiunea ce ne-am făcut noi despre vechea noastră istorie să nu corăspundă faptelor adevărate întimplate în trecut.

Imi permit dar să cer dela Domniile voastre, cari ați auzit de pe această tribună glasurile autorizate a multor oameni distinși, fie prin știință fie prin talent oratoric, întreaga bunăvoință a Dv. ; dacă expunerea mea nu va corăspunde poate așteptărilor Dv., vă rog să vă gândiți mai mult la ce am *vrut*, decît la cum am *putut* să vă dau.

„Romîni și Bulgari“ e titlul conferenței ce voi avea onoarea s'o desfășur astă seară înaintea Dv.

E vorba de o paralelă între aceste două popoare, menite de mersul fatal al evenimentelor istorice să trăească atîtea veacuri în vecinătate unul cu

altul și să aibă de atitea ori o soarte comună. De treisprezece veacuri Romîni și Bulgarii trăesc de ambele laturî ale Dunării, trecînd cînd unii cînd alții apele bătrînului fluviu, totdeauna pentru a se ajuta, nici o dată pentru a se combate. Cîte influențe mutuale nu s'aun stabilit într'o vreme atît de îndelungată dela popor la popor : influențe lingvistice, etnice, literare, culturale și politice. Cadrul unei conferențe e prea restrîns ca să le poată cuprinde pe toate, fie măcar în treacăt și pe scurt. Mă voiu ocupa decî de astă dată numai cu raporturile politice și culturale dintre Romîni și Bulgarii, căci ele aun avut cea mai decizătoare înrîurire asupra dezvoltării istorice a acestor două popoare. Fac această restricțiune cu atît mai ales, cu cit nu de mult ați avut ocazia să ascultați pe D-l Hasdeu vorbindu-vă despre raporturile etnice și lingvistice între Romîni și Bulgarii.

E un lucru în deobște cunoscut că noi Romîni, deși suntem un neam de viță latină și cu drept ne numim urmași ai aceluși mare popor antic, care a cucerit lumea și a civilizat pe barbari, deși — cu toate ingredientele străine strecurate în cursul veacurilor — noi vorbim și astăzi o limbă al cărei leagăn e Roma și Italia, cu toate acestea noi am întrebuintat până la jumătatea veacului al șaptesprezecelea în bisericele și statele noastre limba bulgărească : noi suntem singurul popor latin în Europa care a scris o limbă slavă.

Cum s'a făcut că străbunii noștri, cari au venit în Dacia cu limba lui Virgiliu și Horațiu și dela cari ne-au rămas frumoasele inscripții lapidare, cum s'a făcut că ei și-au părăsit acea limbă vocalică și armonioasă, acea scrisoare rotundă și frumoasă, pentru a imprumuta o limbă străină și urită, o scriere și mai urită ?

Cronicarii cei bătrîni, în frunte cu

vornicul Grigorie Ureche și cu logofățul Miron Costin, credeaă, în urma unei vechi tradiții moldovenești, că această schimbare s'ar fi întimplat la Romîni după conciliul dela Florența, unde patriarhul grecesc din Constanti-nopol s'a făcut necredincios dreptei credințe și a trecut la unie: atunci solii Moldovei, cari merseseră să ia binecuvîntarea patriarhului grecesc pentru sfințirea de episcopi, s'aă întors cu scîrbă dela acesta și aă luat binecuvîntarea, dela un mitropolit sîrbesc din Ohrida, care rămăsese credincios pravoslaviei. Atunci aă luat ei, odată cu binecuvîntarea arhierescă, cărțile sîrbești și limba slovenească. Cronicarii moldoveni n'o spun, dar ei lasă să se înțeleagă, că așa s'a întimplat și cu cei-lalți Romîni.

Mulți din istoricii străini și uniî din aî noștrii aă explicat faptul ca o în-troducere forțată a limbei slovenești din partea Bulgarilor, pe cînd aceștia

stăpîneaŭ asupra noastră; alții aŭ crezut că noi am primit limba slovenească odată cu creștinismul dela Bulgari, admițînd ast-fel în mod greșit că Bulgarii ar fi fost mai vechi creștini decit Romini.

Nu voiŭ înșira aci toate teoriile, care de care mai greșite, cîte s'aŭ făcut asupra acestei teme, ci voiŭ căuta să dau pe scurt explicarea ce mi se pare mai probabilă și care, după mine, este singura posibilă: dela modul cum vom înțelege acest însemnat eveniment al vechei noastre istorii atiră în mare parte întreaga concepție a ei; dela el atiră prin urmare și înțelegerea bunelor raporturi cu Bulgarii, care sunt nota predominantă a istoriei noastre vechi.

Inainte de aceasta însă trebuie să fac un mic excurs asupra Bulgarilor, a căror origine și al căror caracter etnic sunt prea puțin cunoscute la noi.

Cine sunt dar Bulgarii de astăzi, ce

neam de oameni sunt ei și de unde își trag începutul neamului lor?

După nume, î-am lua drept un popor turcesc, căci cuvîntul *bulgar* este incontestabil un cuvînt de origine turcească. În dialectele turcești *bulghār* (bulgar) este un adjectiv ce însemnă „neastîmpărat, turburat“, înrudit cu un verb *bulghā-maq* (bulga-mak) care însemnă „a turbura, a amesteca“. „Bulgarii“ prin urmare, etimologhicește vorbind, sunt „turburătorii, neastîmpărații, rătăcitorii, nomazi, rășboinicii“; ei au un nume analog, ca însemnare și formă, cu o sumă de alte nume de popoare turcești, cum sunt Avarii, Khazarii, Abarii, etc.

Această explicație a cuvîntului din dialectele turcești o confirmă și o veche listă a celor dintîi principii bulgari, în care s'au păstrat o sumă de cuvinte, ce nu se pot explica decît din limba Ciuvașilor de astăzi, un popor turcesc pe lîngă rîurile Cama și Volga în Rusia.¹⁾

Cu toate acestea Bulgarii actuali, ca și Bulgarii evului mediu cu cari noi am stat în contact, sunt un popor *slav*, căci hordele bulgare de origine turcească, care între sec. 5—7 au ocupat partea peninsulei balcanice locuită de Bulgari până astăzi, au găsit în aceste locuri pe *Sloveni*; aceștia se așezaseră mai înainte de dânșii și odată cu ei, întâiu la nordul Dunărei de jos, apoi în Moesia, Tracia și Macedonia, ba chiar în Tesalia, Epir și Pelopones. Pe acești Sloveni, mulți la număr, dar neorganizați politicește, i-au supus Bulgarii cei rășboinici și cuceritori, cărora pe la 680 d. Ch. ²⁾ le succede să întemeieze un stat independent, cu o dinastie bulgărească, dar cu masa poporului slovenească. Dinastia și boerii ce o înconjura, formind la început nobilimea de curte și avind comanda asupra armatelor, se slavizară în scurt timp cu desăvirșire, așa că prin sec. 9--10 nu mai rămăsese nici urmă de Bulgarii turci

din sec. 7: masa slovenească cu cultura ei indoeuropeană, superioară culturii nomade a Turcilor, înghițise și asimilase pe stăpîniul său, întocmai cum într'o altă țară slavă, în Rusia, dinastia de Normani, cărora de bună voe se supuseră semințiile slave din Rusia prin a doua jumătate a sec. 9 (c. 860), a dispărut în curînd în mijlocul masei compacte de Slavii, cari populaū întinsele șesuri răsăritene dintre Carpați și Volga, dintre marea nordică și marea neagră. Ce s'a întîmplat în Bulgaria s'a întîmplat și în Rusia: semințiile slave răslățite și neorganizate luară numele stăpînitorilor și se numiră Ruși, dela cuvîntul *Rus*, originar *Ruotsi*, numirea dată de Finii Normanilor și împrumutată de la ei de Slavii din nord. ³⁾

Bulgarii actuali sunt așa dar, cu toate că aū mult sînge turcesc, un popor slav, limba lor este o limbă slavă, cultura lor cea veche a fost o cultură slavă. Ei aū absorbit, ce-î drept, în decursul

evului mediu, o sumă de populații de origine turcească și tătarească, cum au fost Cumanii, Pecenegii, Găgăuții și Surgucii; acest amestec a lăsat chiar urme adânci în fizionomia de astăzi a Bulgarilor, printre cari adeseori pe lângă tipul slav găsești curate tipuri mongole; fondul etnic al lor a rămas cu toate acestea slav.⁴⁾ Cînd vorbim prin urmare de Bulgari și de influența lor asupra noastră, noi înțelegem *un popor și o influență de origine slavă.*

Intorcîndu-ne acum de unde am plecat, să ne întrebăm: cum se face că noi, urmași ai coloniilor romane din Dacia, noi cari în cele dintîi trei veacuri ale erei creștine am dezvoltat o cultură romană foarte înaintată — martore sunt inscripțiunile și ruinele romane din Dacia — am ajuns totuși să împrumutăm mai târziu dela Bulgarii slavizați limba și cultura lor?

Cauza trebuie căutată în vremurile

fatale care au trecut peste noi dela părăsirea Daciei până la încetarea invasiunilor barbare, vremuri în care noi am pierdut aproape cu totul civilizația antică a Romei și din care am eșit semi-barbări, uitându-ne până și știința de carte.

Pe cînd noi, retrași la munți și transformați din coloni și militari romani în păstori cari cutreeră plașurile cu turmele lor, ne înstrăinam tot mai mult de cultura romană și ne sălbăticeam, Bulgarii, veniți ca barbări peste noi, își însușeau, sub aripele protectoare ale unui stat organizat și puternic, dela vecinii lor Bizantini o civilizație pe atunci înaintată, civilizația bizantină, care nu era alt-ceva decît continuarea, sub formă grecească și cu influențe orientale, a vechii civilizații romane. Două cauze au făcut mai ales pe Bulgarii de peste Dunăre să ajungă la o importanță mare în istoria Europei orientale: întîi, vecinătatea Bizanțului și primi-

rea repede a creștinismului dela acesta,
al doilea, lipsa de state puternice în
peninsula balcanică și dincoace de Du-
năre. Bulgarii, cari pe la 680 s'aŭ a-
șezat definitiv dincolo de Dunăre, și-aŭ
întins foarte ăute și cu foarte puține
jertfe domnia lor, ast-fel că pe la 890 —
930 ei stăpîneau peste toată peninsula
balcanică până la Olimp, afară de li-
toralul maritim, peste părțile de din-
coace de Dunăre, peste Banatul teme-
șan și o mare parte din Transilvania. 5)
In această epocă de înflorire a statu-
lui bulgar s'a consolidat creștinismul
la ei sub forma orientală, s'a născut
și a înflorit o literatură bogată religioasă
și profană, care dela ei a trecut la toți
ceilalți Slavii de ritul grecesc. Aceasta
a fost epoca cea mai glorioasă a isto-
riei bulgare, culmea puterii politice și
preponderanței culturale a lor asupra
celorlalte popoare vecine, afară de Grecii.
Aceasta a fost, cred eu, și epoca pre-
ponderanței lor asupra noastră.

Ce făceam noi Romîniî în acest timp ?

5327/1
11

În curs de trei veacuri și mai bine, dela 680 — 1018, cît a ținut întîiul imperiu bulgăresc, Romîniî, ruptî de cultura romană antică, trăeau ca păstori, nomazi și seminomazi, în munții Carpați și în Hem; ei cutreerau iarna șesurile și vara plaiurile dintre Carpați și Dunăre, Dunăre și Balcan, Balcan și Olimp. De o viață politică organizată nu poate fi vorba în acest timp. Ei umblau constituiți în clanuri puternice, în familii mari patriarhale, conduse de cei mai bătrîni și mai buni dintre bărbați; ei aveau acea constituire în familii, pe care o găsim pînă în timpurile cu totul moderne la popoarele slave de sud, care a fost odată predominantă la toți Slavii și, probabil, în vremurile străvechi la toate popoarele indoeuropene în stadiul lor primitiv de cultură. 6) Supuși fiind, și dincoace și dincolo de Dunăre, domi-

națiunei și influenței bulgare, Romîniî
aû adoptat în timpul acestor trei vea-
curi și mai bine o parte din obiceiu-
rile și așezămintele lor. De aceea șefii
clanurilor nomade începură a se numi
la ei, ca la Bulgari și la Sirbi, *cnezi*
(bulg. sîrb. *knez*), iar șefii mai multor
clanuri și conducătoriî acestora în in-
treprinderile răsboinice, precum și în
rătăcirile lor nomade, se numeau *voe-
vozi* (bulg. sîrb. *vojvoda*). Mai târziu,
cînd năvălirile se potoliră și Romîniî
pogorîndu-se definitiv la șesuri înte-
meiară începuturi de state traînice,
cneziî rămaseră *șefi de sate*, adecă șefi
de așezări, de colonii — satele erau de
obiceiî la început așezări de familii ce
se trăgeau din acelaș sînge sau se
înrudeaû prin cuscrenie — iar voevozii
deveniră *șefi de teritorii* mai întinse,
cari la început cuprindeau mai multe
sate, apoi mai multe complexe de sate
(plăși sau plaîuri), în sfîrșit mai multe
districte sau provincii. Voevoziî, cres-

cîndu-le puterea și teritoriul, se încunjurară de boerî (bulg. sîrb. boljare, sg. boljarinъ), la început oameni de oaste, apoi proprietari mari de pămînt, primit în dar dela voievozi pentru serviciile lor militare; iar cînd viața de stat luă o desvoltare atît de mare, încît conducerea afacerilor cerea înființarea de cancelarii domnești și organizare bisericească, Romîniî împrumutară dela conviețuitorii lor Bulgariî limba bisericească și diplomatică, cu alte cuvinte, literatura lor. Tot ce a fost la noi de origine bulgărească, așezăminte religioase sau politice, toate sunt împrumutate în această epocă. 7)

De aci nu urmează însă că pe noi ne-aû creștinat Bulgariî, cum s'aû încercat să dovedească unii scriitori străini cu rea credință și cum aû crezut alții de bună credință, lăsîndu-se a fi înșelați prin mulțimea de termîni bisericești de origine bulgară în limba romîna de astăzi și prin faptul că limba bulgară

a fost limbă liturgică la Romîni în timpurile vechi. Creștinii aũ fost și în Dacia — deși foarte puțini — creștinii aũ fost și în Moesia, unde găsim episcopi latini pãnã la venirea Slovenilor, creștinii aũ rãmas Romîni și în timpul invasiunilor barbare; ceea-ce le-a lipsit însă în timpul acesta a fost hierarhia bisericeascã, care nu poate exista decît la popoare *așezate*. Continuitatea creștinismului romîn o dovedește terminologia creștinã de origine romanã; aceasta n'ar exista astãzi în limba romînã, dacã Romîni ar fi încetat vreodată sã fie creștini. Așa dar nu creștinismul, ci biserica oficialã creștinã aũ luat-o Romîni de la Bulgari. De aceea noi zicem și astãzi, cum ziceam în primele epoce ale creștinismului, *cruce* (din lat. *crucem*), iar nu *krest*, cum zic Bulgarii, de aceea noi zicem *bisericã* (din lat. *basilicam*), nu *cr̃kva* sau *čerkova*, cum zic Bulgarii, de aceea noi zicem *dumnezeu* (din lat. *dominŃ deŃ*)

nu *bogъ*, de aceea noi zicem *a cumineca* și *cuminecătură* (dela lat. *communicare*), nu *pricesna* saŭ *pricęstenije*, de aceea noi zicem *creștin* (din lat. *creștiano*), nu *krestijaninъ* saŭ *krъstijaninъ*, cum zic Bulgarii și ceilalți Slavii ortodocși, ș. a. m. d. De altă parte însă ne-aŭ rămas, prin înrîurirea limbei slave din biserica oficială, cuvinte ca: *popă* (slavoeclesiasticul *popъ* ⁸), *molitvă* (slavoeccl. *molitva*), *spovedanie* (slavoeccl. *ispovędanije*), *feștanie* (slavoeccl. *svęštenije*), *blagoveștenie* (slavoeccl. *blagovęštenije*), *strană* (slavoeccl. *strana*), *cădelniță* (slavoeccl. *kadilъnica*), tot terminii ce n'aŭ nimic a face cu noțiunile abstracte ale creștinismului, ci se rapoartă numai la ritual și sunt luați din ritualul vechiŭ bulgăresc al bisericeii noastre. Dublete de felul lui *sin*, *sintu* (= *sanctus*) în Sin-Pietru, Sin-Ziene, Sintu Ioan și *sfint* (= *svętъ*) în Sfintu-Vasile, Sfintă-Măria etc., saŭ *păgin* = *paganus* și *pogan* = bulg. *poganъ* sunt o dovadă elocventă de cele două

straturî de cuvinte în terminologia noastră creștină: stratul vechiū latin, care se rapoartă la însemnarea noțiunilor fundamentale ale creștinismului, și stratul noū slavon, care se rapoartă aproape exclusiv la însemnarea funcțiunilor rituale ale bisericeî ortodoxe. Constatarea acestui fapt înlătură pentru totdeauna presumpțiunea unor istorici Slavi, că Romîniî, un vechiū popor latin, ar fi împrumutat creștinismul dela Bulgariî mai noî. Rămîne însă adevărat că toți gemenii vieții de stat și bisericești, din care, cu sec. 13 începînd, aū eșit instituțiile noastre politice din evul mediu, își aū originea în epoca preponderanței bulgare : organizarea socială și politică în cneziate și voevodate, hierarhia bisericească, începuturile nobilimeî saū boerimeî, limba bulgară în cancelariile domnești, în biserici, în literatura profană și în corespondența privată.

Cu primul imperiu bulgăresc se sfîr-

șește puterea influenței bulgărești asupra noastră. Toate urmele ulterioare de influență bulgară sunt mai mult efecte ale împrumuturilor vechi, decît împrumuturi nouă. După desființarea primului imperiu al Bulgarilor începe influența noastră asupra lor.

La 1018 Bulgaria cade sub Bizantinii; imperiul e desființat și organizarea lui slavobulgară este înlocuită cu cea bizantină; țara întreagă e împărțită în teme; temele sunt administrate de strategi cu depline puteri militare și administrative; biserica bulgară e transformată în biserică grecească și în locul arhiepiscopilor bulgari de Ohrida se numesc arhiepiscopi greci. O sută două zeci și opt de ani de decadență politică și morală urmează după aceste schimbări. Creștinismul, care prinsese rezezi rădăcinii în Bulgaria și produsese o întreagă literatură de traduceri din grecește, se desorganizează, și o mare parte a poporului bulgar se aruncă în brațele

unei secte fataliste și imorale, secta *Bogomililor*, care din Bulgaria s'a lățit în diferite părți ale Europei sub numele de Maniheî, Pauliciani, Patarenî și Cătări. Puțina cultură națională, care se născuse în urma răspîndirii științelor și literelor bizantine în timpul lui Simeon și a urmașilor acestuia, face loc culturii grecești, care cuprinde mai întii pe clerul înalt, apoi orașele. Impilările nemenoase ale funcționarilor bizantini, cari se simțeau în Bulgaria ca într'o provincie cucerită, sărăcesc poporul de la țară și-l demoralizează.

Dar acești 168 de ani de împilări și degradare aū fost deajuns pentru a scoate pe poporul bulgăresc din răbdare și a-i pune arma răscoalei în mînă. Aceasta s'a întimplat la 1186, sub Isaac Comnenul. Semnul răscoalei nu l-aū dat însă Bulgarii, ci Romîniî din Hem. Popor aspru de munte, constituit aproape militărește sub primiceriî, cnezii și voievozii lor, bogați în vite, oțaliți

de clima iernatică a Pindului și Balcanului, ușori ca niște capre de munte și inatacabilii în ascunzăturile lor, conduși de doi frați Ioan și Petru, întreprind răscoala, atrag pe Bulgari la sine și după un șir de lupte victorioase le întemeiază din nou statul, pe care îl perderă cu 168 de ani mai 'nainte și care se poate numi acum nu bulgar, ci rominobulgar.

S'aū găsit, se 'nțelege, istorici cari aū tăgăduit participarea Rominilor la reînființarea imperiului bulgăresc, tăgăduind naționalitatea romină a reînțemeietorilor acestui imperiu; aceasta este însă partea șovinismului național în istorie și trebuie să constatăm că istoricii slavii nu s'aū lăsat mai pe jos decit Ungurii, cînd a fost vorba să recunoască puținele fapte mărețe ale poporului nostru. Pentru noi, orî ce ar zice și orî cite reserve ar face învățați de altmintrelea foarte serioși ca Drinov, Uspenskij saū Vasilijevskij, Ioan

și Petru Asan sunt Romîni curați din peninsula balcanică; aceasta ne-o spun istoricii Bizantini, ne-o spun scrisorile papei către Ioanițiu și ne-o adevăresc legăturile lor cu Romîni de dincoace de Dunăre. ⁹⁾ Romînilor din peninsula balcanică, cari sunt tot atit strămoșii noștri ca și ai Macedoromînilor de astăzi, le va rămînea meritul de a fi deșteptat pentru scurt timp la o nouă viață pe poporul bulgar, de a fi condus cu capul și sprijinit cu brațul lor răscoala, în care Bulgarii formaū masa cea mare.

Ar fi însă greșit dacă din acest motiv am revendica istoria imperiului al doilea bulgar numai pentru noi; ea aparține Bulgarilor. Dinastia romîna nu putea să nu se asimileze masei, întocmai cum cu cîteva sute de ani mai 'naintē dinastia turco-bulgară se asimilase cu Slovenii supuși de ea. E mai mult o fatalitate, decît o urmare firească a lucrurilor, că imperiul al doilea bulgar,

reînființat cu mare sgomot, a început să decadă odată cu stîngerea dinastiei romîne; după Asanești Bulgarii n'aū mai avut nici un domn puternic; imperiul lor a început a slăbi tot așa de repede cum s'a înălțat. În ordinea politică, creșterea Sîrbilor, cari în sec. 13 se constituiesc într'un singur stat sub Nemanizi, întemeierea statului muntelesc independent la sfîrșitul sec. 13 și consolidarea lui la începutul celui de al 14, în sfîrșit dismembrarea imperiului bulgăresc în ducate și țarate independente, aū fost cele trei cauze de căpetenie a slăbirei lui; în ordinea morală, decadența religioasă a grăbit și favorizat această slăbire. Bulgaria era plină de Bogomili, Hesychaști și Adamiți: oamenii al căror ideal era stîrpierea căsătoriei. Politicește și moralicește Bulgarii erau atît de căzuți la ivirea Turcilor în peninsula balcanică, încît rezistența opusă acestor noi cuceritori a fost minimă; ducii saū țarii bulgari

n'aũ fost nici măcar în stare să se unească cu toții pentru înlăturarea primejdiei comune; ei aũ căzut unul după altul ca niște mișei. La 1398 Bulgaria nu mai exista.

Dela căderea Bulgariei sub Turci Romîni devin din nou cei mai buni sprijinitori ai Bulgarilor și mai ales ai culturii lor; de astă dată însă nu Romîni din peninsula balcanică, ci cei de dincoace de Dunăre, Romîni principatelor. Cam o jumătate de secol înaintea căderii bulgare se făcuse consolidarea Țării Rominești și a Moldovei în voievodate neatirnite și ruperea lor politică de sub Unguri și Bulgari. Serviciile aduse de noi Bulgarilor nu era să înceteze însă odată cu această despărțire politică de dînșii. Noi ne-am rupt numai politicește de Bulgari, am rămas însă intelectualmente legați de dînșii, căci cultura bulgară, care prinsese rădăcini destul de adînci din-

coace de Dunăre, s'a continuat dela 1398 încoace numai aci.

Intreaga cultură bulgară s'a păstrat și s'a perpetuat în țările noastre; cu sec. 14 începe la noi, atit în Muntenia cit și în Moldova, mai puțin în Transilvania și în Banatul Ungariei, o epocă de înflorire a literaturii și artei bulgare, cum de bună samă n'a fost nici în Bulgaria proprie în vremurile cele mai de glorie ale ei. Această epocă ține până în sec. 17, culmea ei este sec. 15 și 16. In acest timp țările romine erau Italia Bulgarismului. Precum Grecii refugiați în Italia de frica Turcilor aũ produs renașterea studiilor clasice și a artelor frumoase antice, tot așa Bulgarii refugiați la noi și adăpostiți la curțile domnilor și în mănăstiri aũ pus temelia literaturii slavoromine, care a domnit la noi în sec. 14—17. Mănăstirile din Moldova și Muntenia nu numai că aũ conservat în acest timp tot ce Bulgarii produse-

seră mai 'nainte — până și cronicile naționale bulgărești s'aũ găsit în manuscrisele noastre — dar în ele s'aũ perfecționat chiar literatura și arta bulgară. Rominii aũ perfecționat arta de a scrie cu cirilică — manuscrise așa de frumoase ca cele din mănăstirile noastre nu se cunosc din Bulgaria nici unul —, ei aũ perfecționat arta de a desemna miniaturi și a zugrăfi icoane, arhitectura bisericească și artele decorative. Comparați d. p. vignetele cele elegante în forme și variate în culori de pe evangheliile lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanul, Neagoe Basarab și Matei Basarab cu vignetele fără gust și sarbede ale vechilor manuscripte bulgărești din sec. 12 și 13, sau a celor citorva manuscripte din sec. 14, și veți vedea marea deosebire de talent artistic între unele și altele. Arătați-mi ornamentele mănăstirei de la Argeș și ale bisericei Trei Erarhi din Iași, sau chiar ale bise-

ricelor celor multe făcute de Ștefan cel Mare, arătați-mi-le în vre-o biserică veche bulgărească! Nu le veți găsi nicăiri, cum nu veți găsi nici o singură clădire în Bulgaria, care să samene cu curtea de Argeș a lui Neagoe Basarab ori cu Trei Erarhiile lui Vasile Lupul. Gustul frumosului, o prețioasă moștenire dela ziditorii templelor și amfiteatrelor, aplicat la arta decadenței bizantine primită de Bulgari, a făcut din aceasta o artă admirată și imitată de toate popoarele vecine de aceeași credință cu noi.

Ast-fel se poate zice de țările noastre că ele au fost dela cucerirea Bulgariei prin Turci și până la renașterea ei un centru de refugiu al bulgarismului și ortodoxismului slav. Faptul acesta dă țărilor române o deosebită importanță în istoria culturii orientale; el dă drept Românilor să se considere ca mediatorii în cultură și religiune între Slaviile de sud (Bulgari și Sirbi) și Slaviile de nord

(Ruteni și Ruși). Cînd producțiunea literară și artistică a început la Slavii de sud, cei de nord începură să se adreseze la noi, cari deveniserăm moștenitorii celor dintii. De aceea găsim în Rusia prin veacul al 15—16 manuscrise cu caracter slavoromîn, o imitație după manuscrisele mănăstirilor noastre moldovenești; de aceea găsim în ele vignetele noastre cele frumoase și atît de caracteristice, încît le distingî prea ușor de toate celelalte vignete de manuscrise, fie ele bulgărești ori sirbești, fie din Novgorod ori din Chiev, din Pskow ori din Moscva. ¹⁰⁾

Acelaș lucru, în mai mare măsură, îl constatăm la Rutenii din Galiția, cari ca popor ortodox în mijlocul și sub stăpînirea unui popor catolic pînă la fanatism, cum erau Polonii, aș găsit la noi sprijinul cel mai puternic, material și moral, al ortodoxismului lor. Dacă Moldova n'ar fi fost în vecinătă-

tea lor, Rutenii din Galiția ar fi poate toți catolici. ¹¹⁾ †

După supunerea definitivă a Bulgariilor sub Turci la 1398, țara lor a avut soarta tuturor provinciilor creștine supuse imediat imperiului otoman: ea a fost transformată în provincie turcească, în care Turcii aveau toate avantajele, Bulgarii toate greutățile. Un singur lucru li s'a lăsat neatins: credința, dar și ea mai târziu a fost dată în exploatarea Grecilor fanarioți. De viață culturală în timpul Turcilor nu poate fi vorba. Puținii oameni culti de pe vremurile acelea s'aun refugiat la noi, iar după ei alții nu s'aun mai ivit. Bulgarii decad sub Turci atât de mult, încât în sec. 17 și 18 nu-î venea nimăruî să creadă că se vor mai ridica vre-odată. Ei aun avut, ca și noi, epoca lor fanariotă, epoca cea mai tristă din istoria lor, mai tristă decât în țările noastre.

Pe la 1779 scria un ambasador prusian din Constantinopol că „nu există limbă, care să poată da nume tuturor nelegiuirilor fanariote din Bulgaria“. Cuvintele acestea nu sunt o simplă hiperbolă, ci corăspund unei stări reale de lucruri.

Turcii storceaū țara în chipul cel mai nemilos și barbar cu dările și cu recrutările în corpul ieniceresc: n'a fost popor mai lacom și mai crud în lăcomie decît ei; episcopii greci storceaū și ei țara cu dijmele bisericești, care de care mai împovărătoare și mai nedrepte: abrutizatul popor bulgar le plătea, căci ținea la credința sa, singura mîngăere ce-i mai rămăsese, mîngăerea celui fără de putere, și se temea de afurisania satelor, o armă puternică în mîna episcopilor greci. Episcopi bulgari nu se pomeneaū; orice urmă de clasă cultă națională se perduse; până și popii de la sate — pentru cei dela orașe lucrul se 'nțelege dela sine — erau

înlocuiți cu popi grecești. Și popii și episcopii greci erau corupți din tălpi până în creștet : lacomi de bani și de femei. Ei aruncau în foc cărțile vechi bulgărești și se desfătau fără rușine în brațele grecoaïcelor și orientalelor frumoase. Poporul era prea abrutizat ca să se indigneze de acestea. Domnia cea lungă fanoriotă avu în sfârșit de efect disparițiunea limbei bulgare dela orașe ; pela sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19 acestea sunt cu totul grecizate. Bulgarii din orașe nu mai vorbeau și nu mai corespondau decît în limba grecească și ce e mai mult, le era rușine să zică că sunt Bulgari.

Dacă ne completăm acest tablou al decadenței morale cu cel al decadenței lor politice, dacă ne închipuim că Bulgarii pe la începutul sec. 19 n'aveau nici armată locală, națională, n'aveau nici autonomie administrativă cu șefi bulgari, n'aveau nici măcar o clasă de oameni politici, cum au fost boerii fa-

narioți la noi sau boerii turciți dar rămași Sirbi din Bosnia și Hertegovina, dacă ne gândim la toate acestea, nu ne vom mira că Bulgarii pe la începutul acestui veac își uitaseră până și originea lor.

În aceste timpuri grele pentru dinșii le venea din cînd în cînd cite o mîngăere din țările noastre, totdeauna darnice și generoase pentru străini. Dela noi se trimeteau ajutoare la biserici, se trimeteau cărți și manuscripte, se trimeteau scule bisericești și alte lucruri ce susțineau credința; la noi veneau după milostenii, ca la frați de aceeași lege și de aceleași suferințe. În epoca fanariotă țările noastre nu puteau da alt ajutor Bulgarilor, decît încurajarea de a rămînea credincioși ortodoxiei și a aștepta vremuri mai bune; o acțiune politică era exclusă cu totul. Norocul Bulgarilor a fost că n'așteptat în zadar. Aurora secolului nostru aduse cu sine renașterea lor, cu mult mai grea și mai

înceată decît a celorlalte popoare balcanice, căci nici unul din acestea nu căzuse așa de adînc.

Nu voiî face aci istoria renașterii bulgare, ale cărei isvoare abîa acum aî început a se da la lumină ¹²⁾; voiî arăta numai partea care am avut-o noi Romîniî într'însa și putem zice cu satisfacție că am avut o bună parte.

Renașterea bulgară a început, ca și a noastră, printr'o renaștere literară, după care, în vremea fericitelor evenimente din timpul răsboiului ruso-turc, a urmat renașterea lor politică. La amîndouă Romîniî aî avut partea lor de contribuțiune.

Cînd Bulgariî, în urma scrierilor și activității lui Paisie, mort pe la sfîrșitul veacului trecut, și a lui Sofronie, care cel dintîiu între Bulgari a încercat să scrie cărți în limba populară, aî început și ei o activitate literară mai întînsă în limba națională, ei fură siliți

să întemeieze tipografia în țări străine, căci guvernul turcesc nu le îngăduia aceasta la ei în țară. Ei erau nevoiți să-și tipărească cărțile la Viena și la Budapesta, la Odessa, Constantinopol, Brașov, Brăila și mai ales la *București*.

Sofronie, episcopul de Vraca (Vrața), un om care și-a câștigat mari merite pentru poporul bulgar, și-a tipărit cartea sa de predici (kyriakodromion), cea dintâi carte în limba bulgărească modernă, cu ajutorul lui Dositeiū, mitropolitul Ungrovlahiei, în tipografia episcopală din Rimnic (1806). Acest Sofronie, după ce a dus o viață exemplară de dascăl și duhovnic, jertfindu-și puterile pentru binele neamului său decăzut, și-a găsit un refugiu meritat dinaintea persecuțiunilor sălbaticilor cîrjali la Dositeiū (1803); el a murit în București pe la 1816. La 1828 a scos Sapunov Noul Testament în limba bulgărească modernă în tipografia mitropo-

liei din București, cu ajutorul mitropolitului Grigorie și al prințului Grigorie Ghica; o a doua ediție a testamentului s'a tipărit tot la București în 1833.

O sumă de Bulgari cari trăeau la noi și lucrau pentru răspîndirea științei de carte în Bulgaria și-au tipărit cărțile și broșurile lor în București: frații Mustacov, Bacaloglu, Ghenovici, Peșacov, Nenovici, Berovici și mulți alții mai puțin cunoscuți. Printre cărțile tipărite de aceștia găsim primele manuale de școală în limba bulgărească, cum e *bukvarul* (abecedarul) lui Berovici, tipărit la 1845 în București, după ce prima ediție fusese scoasă la 1824 în Brașov; o *gramatică* bulgărească a lui Andreov, scoasă în tipografia lui Pencovici din București la 1844, o *geografie* de Andreov, București 1851, o *aritmetică* bulgărească, București 1845, o *caligrafie*, București 1837; tot în București s'a tipărit o carte asupra începutului creștinizmului, tradusă în bulgărește din cartea cu acelaș

titlu a lui Eliad Rădulescu de unul
V. Stancovici la 1845 (originalul eșise
din tipografia lui Eliad la 1836).
În București s'a tipărit și cartea lui
Venelin, un mare filobulgar care a trăit
în Rusia, despre renașterea literaturii
și științei neobulgare, tipogr. lui Pen-
covicî 1842. Dar dacă aș sta să înșir
pe toți scriitorii bulgari moderni, ciți
aū tipărit cărți la noi în țară, ar trebui
să fac o listă aproape completă a lor,
căci nu este mai nici unul din cei ce
aū scris înaintea răsboiului rusoturc
care să nu fi trăit și să nu fi tipărit
ceva la noi. E destul să mai amintesc
că cea dintîi societate literară bulgă-
rească s'a înființat în Brăila pe la 1869
și că tot aci a eșit primul jurnal lite-
rar și științific, rămas până astăzi unul
din cele mai bune, „jurnalul periodic
al societății literare“, numit pe scurt
Periodičesko Spisanie (1870) ¹³).

Dar nu numai mișcarea literară a
găsit la noi un binevoitor asil, ci și

mișcarea politică și revoluționară, care
aū avut rezultate mai imediate pen-
tru poporul bulgar, aū fost sprijinite de
noi. Afară de aceea că întreaga presă
liberală și revoluționară a Bulgarilor
s'a născut la noi, oamenii noștri
de stat, profitind de libertățile consti-
tuționale pentru a face bine unui
popor apăsător, aū îngăduit Bulgarilor
emigrații să-și organizeze comitetele lor
revoluționare și să-și scoată jurnalele
și proclamațiile lor către poporul bul-
gar. Prima legiune bulgară s'a format
pe pământul nostru la 1867/68 și după
un atac nereușit în Bulgaria resturile
ei s'aū retras la noi. Revoluționarul
Rakowski, prieten al lui Ioan Brăteanu,
a tipărit cea dintâi gazetă necensurată
de Turci pe la 1864 în București (Viito-
rul, bulg. Будѣшност); el muri în Bucu-
rești la 1867, după ce tot aci își publi-
case cărțile sale, care nu puțin contri-
buiră la redășteptarea Bulgarilor: Ches-
tiunea bisericeii bulgare, la 1864 — această

broșură e scrisă în rominește și în bulgărește — ¹⁴) și Haïducii Bulgari, la 1867.

Acțiunea lui Rakowski a fost continuată de tovarășul său de luptă Ljuben Karavelov, care a format și el un comitet revoluționar și a scos o gazetă Libertatea (bulg. Svoboda) pe la 1870. Acest comitet avea filiațiuni în toată Bulgaria și scopul lui era liberarea Bulgariei prin revoluție. Conjurațiunea fiind descoperită la 1873, șeful ei din Bulgaria fu spînzurat, iar Karavelov, în urma reclamărilor guvernului turcesc, silit să se refugieze în Serbia; curînd însă el fu primit din nou la noi în țară și fundă jurnalul Neatîrnarea (bulg. Nezavisimost). La 1875 s'au înființat alte două comitete revoluționare, unul în Gîurgiu mai mic, altul în București în frunte cu haïducul Panajot Chitov și cu faimosul Christo Botjov care a trăit la noi ca actor, souffleur și casier al unei bande de hoți. Chitov și-a publicat memoriile sale din viața

de haïduc la București 1872, o carte până mai deunăzi foarte populară în Bulgaria.

Acțiunea comitetelor revoluționare dela noi și încercările de revoltă în Bulgaria n'aū avut de efect imediat liberarea Bulgariei; ele aū avut însă un rezultat indirect de cea mai mare însemnătate pentru poporul bulgar, căci aū pregătit întâi de toate pe Bulgari pentru viața națională, deșteptându-i din letargia în care îi cufundase stăpînirea turcească și exploatația fanariotă, aū deschis apoi ochii Turcilor și i-aū pregătit pentru concesiuni, în sfîrșit, aū îndemnat pe Europa ca să intervină în favorul lor. ¹⁵⁾ Titlul nostru de recunoștință la adresa Bulgarilor este că am urmărit cu simpatie mișcările lor și le-am dat tot concursul posibil. Cînd de pe malurile Nevei sună trîmbița de răsboiū, armata noastră s'a unit cu cea rusească și și-a vărsat singele pentru liberarea Bulgarilor de sub Turci,

întocmai cum cu sute de ani mai 'nainte Romîniî din Hem luptaseră pentru liberarea lor de sub Bizantinî. Astăzi Bulgaria, unită în urma revoluţiei dela Filipopol cu Rumelia orientală, este aproape independentă. Să dorim ca ea să devină cu totul independentă și stăpînă pe destinele sale, cum a devenit înaintea ei Grecia, Serbia și Romînia.

Există o mare analogie, din punct de vedere istoric, între soarta acestor popoare balcanice, dar nici unele n'aî fost legate în tot cursul istoriei lor așa de strîns unul de altul ca poporul bulgăresc și cel romînesc. Supus la început Bulgarilor, mai mult de bună voe de cît prin cucerire, poporul romînesc a trăit cîte-va sute de ani cu ei la un loc și s'a încheșat politicește sub protecția și sub influența lor, atît dincoace cît și dincolo de Dunăre. Sdrobiți de Bizantinî pe la începutul sec.

11, Bulgariii au fost rechemati la viața de Romini în sec. 12, cînd în munții peninsulei balcanice locuia încă o mare parte a poporului nostru; după ce Romini din Muntenia și Moldova și-au întemeiat principatele, iar Bulgariii au căzut din nou sub un jug mai greu de cît al Bizantinilor, noi le-am continuat cultura lor, păstrîndu-le și perfecționîndu-le întreaga lor literatură, susținîndu-le credința strămoșască; cînd ora liberării din urmă a sunat și pentru Bulgari, noi am fost gata să-i ajutăm ca să-și cîștige independența. În tot cursul istoriei acestor două popoare nu dăm decît de ajutor și influență mutuală, nici odată de răsboaie și lupte, nici odată de ură.

Destinele viitoare nu le poate cunoaște nimenea; pentru cei ce știu însă a scoate învățături din istorie, un adevăr reese din cele ce am spus până aci: Romini și Bulgariii trebuiesc să fie prieteni și în viitor, cum au fost în trecut.

Ei s'aŭ luptat împreună contra Bizantinilor și Turcilor ; ei vor avea să se lupte de aci 'nainte împreună contra dușmanilor cari îi amenință de o potrivă și pe unii și pe alții. Aceasta este convingerea ce trebuie să și-o facă Romini și Bulgarii din studiarea reciprocă a trecutului lor ; aceasta este convingerea ce, după toate semnele, și-aŭ făcut-o deja toți oamenii de stat ai noștrii, ca și ai Bulgarilor. Orice diversiune în liniamentele cele mari ale politiceii acestor două popoare va fi trecătoare, căci comunitatea intereselor celor mai vitale, a intereselor de existență, va persista și de aci înainte.

Domnilor și Doamnelor,

Noi Romini avem un defect și trebuie să-l mărturisim, ca să punem început vindecării lui. Imbuibați de ideile unei școale șoviniste exagerate, noi ne credem superiori tuturor popoarelor ce ne înconjoară, Bulgarilor și Sîrbilor,

Rușilor și Ungurilor, pe simplul motiv că originea noastră e mai nobilă decît a lor, că, pe cînd unii au venit din centrul Rusiei sau din Asia, noi am venit din Italia și din provinciile imperiului roman. Această concepțiune greșită și periculoasă în urmările ei trebuie să facă loc unei concepțiuni reale a situației noastre în concertul popoarelor încunjurătoare. Deși originea noastră e mai nobilă și superioritatea noastră de rasă incontestabilă, totuși trebuie să ne uităm odată cu ochi obiectivi la ce suntem, la ce am fost și la ce putem deveni.

Faptul că ne tragem originea de la Romani nu ne-a împiedecat să cădem într'o lipsă totală de cultură în decursul evului mediu și să ne ridicăm deabia în timpurile cu totul apropiate de noi, pentru a fi îngăduiți ca egali lingă popoarele care ne luaseră înainte pe calea civilizațiunei. Această situație însă n'am cîștigat-o nici prin fraze fru-

moase, nici prin teorii istorice, ci prin munca serioasă la care s'aũ supus oame-nii noștrii de bine, pentru a ridica nive-lul moral al poporului și a îmbunătăți starea lui materială. Suntem încă de-parte de ținta la care trebuie să ajun-gem : mai avem încă multe de învă-țat, fie dela vecinii noștrii, fie dela po-poarele ce se află astăzi în fruntea civilizațiunei europene. Să nu ne închi-dem dar între păreții unui șovinism strimt, care ne face să ne înșelăm asu-pra forțelor noastre reale, ci să căutăm a fi în curent cu tot ce se petrece în jurul nostru, să studiam pe toți vecinii noștrii, să ne ținem pas la pas cu dinșii și să nu ne fie rușine a lua dela ei ce este bun, cum nici lor nu le-a fost rușine să ia dela noi ce le-a plăcut.

Bulgarii și Rominii aũ astăzi în fața popoarelor celor mari europene aceeași pozițiune : și unii și alții caută să-și însușască rezultatele civilizațiunii lor,

cu care aŭ rămas îndărăt în timpul dominațiunei turcești. Experiențele ce le facem și noi și ei cu introducerea noilor instituții europene pot să reușască cîte odată, altă dată pot să nu reușască. Este în interesul ambelor po-poare ca unul să profite de experiențele celuilalt și prin urmare este în inte-resul amîndorora ca ele să se cunoască cît se poate mai bine.

NOTE

¹⁾ Etimologia cuvîntului „bulgar“ adoptată de noi este cea dată de *Vámbéry* în „Ursprung der Magyaren“, Leipzig 1882, pag. 63. Cam aceeași etimologie a dat și *Tomaschek* într'un studiu din „Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, XXIII și XXVIII. Acești doi scriitori admit originea turcească a Bulgarilor, părere susținută mai întîi de celebrul istoric german *Zeuss* în neîntrecuta sa carte „Die Deutschen und die Nachbarstämme“, pag. 710 și urm. După *Zeuss* Bulgarii cei vechi erau un rest al Hunilor, rămas la marea neagră și la Maiotis după căderea imperiului hunic, iar Hunii erau un popor nomad de origine turcească. O altă teorie susține că Bulgarii cei vechi erau

Fini sau *Fino-Ugrü*; de această părere este și Hunfalvy.

În urma explicării numelor bulgare din cronicuța publicată de A Popovъ în *Obzornъ chronografovъ* vol. 1 prin Kunik și Radloff, s'a admis de cei mai mulți că Bulgarii de lângă Kama, străbunii Bulgarilor cari au intrat în peninsula balcanică, erau un popor turcesc, înrudit cu Ciuvașii de lângă Volga. — Vezi un resumat al tuturor părerilor acestora în Kreck, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, pag. 307 și urm. Nu mai pomenim de teoria că Bulgarii cei vechi au fost *Slavi*, căci aceasta este lipsită de orice temei și nu s'a născut decît dintr'un șovinism exagerat al câtorva istorici ruși și bulgari, ca Venelinъ, Plovajskij, etc.

²⁾ Aceasta este o dată aproximativă; uniș pun 678, alții 679.

³⁾ Asupra acestei explicări a originii cuvintului „*Rus*” și în general asupra începutului statului rusesc e de consultat Thomsen, *Der Ursprung des russischen Staates*, Gotha 1879. În urma acestei scrieri școala care nega originea normană a dinastiei Rurikovič-ilor în Rusia a căpatat ultima lovitură. Vezi biblio-

grafia chestiunei în Kreck, Einleitung, pag. 335 și urm.

4) Despre aceste popoare cf. Jireček, Geschichte der Bulgaren, pag. 378—380, și mai ales Einige Bemerkungen über die Überreste der Petschenegen und Kumanen sowie über die Völkerschaften der sogenannten Gagauzi und Surguči im heutigen Bulgarien, Prag, 1889 (extras din analele academiei de științe boheme de pe an. 1889).

5) Asupra întinderii primului imperiu bulgar vezi *Jireček*, Geschichte der Bulgaren, și *D.-Onciul*, „Teoria lui Roesler“ (Convorbiri Literare, an. XIX), passim. Studiul d-lui Onciul este singurul studiu serios în literatura noastră asupra acestei chestiuni.

6) O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte, pag. 568 și urm. Pentru Slavii de sud e de consultat în special cartea lui F. S. Krauss, Sitte und Brauch der Südslaven, în ce privește timpurile moderne. Pentru timpurile vechi chestiunea este încă prea puțin studiată, deși presentă cel mai mare interes pentru antichitățile slave. Cîteva

studii sunt citate de Kreck, Einleitung, pag. 368, nota 2.

7) Dl. Dimitrie Onciul în „teoria lui Roessler“ și mai ales în studiul „Radu Negru și originea principatului țării românești“ (Convorbiri Literare, an. XXIV—XXVI) este de aceeași părere; d-sa admite însă că influența bulgărească n'a slăbit nicî în timpul imperiului al doilea bulgăresc, din care Romîniî din Muntenia formaî o parte integrantă sub numele de „Valachia“. Instituțiile Munteniei s'aî desvoltat, după d-sa, până la sfîrșitul sec. 13 în strînsă legătură de imperiul bulgar al Asaneștilor și urmașilor acestora. Deși sunt de făcut mai multe reserve asupra acestei teorii, o amintim totuși aci ca cea mai bună din toate încercările de până acum de a explica originea statului muntean.

8) A susține că cuvîntul *popă*, plsl. *popъ*, e moștenit dela Romani (Densușanu, Istoria limbei și literaturii romîne, 1885, pag. 62) este o copilărie. Latinescul *popa* ar fi dat în rom. *poapă*, ca rota-roată, tota-toată, (slav.) glota-gloată, etc. *Popă* este gr. *παπᾶς*, latin. mediev. *păpa*, la popoarele slave *pop* sau *popa* (sîrb.), de unde albanezul și rom. *popă*, ung. *pap*. Cf. Miklosich, Etym. Wörterbuch,

pag. 258 și Die christliche Terminologie der slav. Sprachen, pag. 13.

⁹⁾ Toate motivele ce se pot invoca pentru originea romînă a Asaneștilor aũ fost adunate de Dl. Onciul în studiul său asupra lui Radu Negru, Conv. Liter., an. XXIV—XXVI; cf. mai ales an. XXVI, No. 1, pag. 26 și urm. Dl. Onciul pune însă prea mult temeiũ pe spusele lui Paisie, care nu pot fi luate cu nici un preț drept o tradiție populară la Bulgari. Spusele lui Paisie sunt o combinațiune erudită a lui, cum am avut ocazie să arăt în studiul meu din Conv. Liter. an. XXIII, No. 4 „Analisa critică a cîtorva notițe despre întroducerea liturghiei slave la Romîni“. „Cărțile manuscrise vechi“, de care vorbește Paisie, nu s'aũ găsit încă, iar în viața lui Ilarion din Moglena, la care se provoacă el, nu se află nimic din cele ce spune dînsul.

¹⁰⁾ Ceĩ ce vor să se convingă despre aceasta, să compare ornamentele (vignetele și inițialele) scoase din manuscrise chirilice și reproduse de *Stasov* în publicația sa „L'ornement slave et oriental“. Ornamentele romîne sunt pe pl. XXXVIII—XL; trebuie să ob-

servăm însă că Stasov nici nu le-a ales pe cele mai frumoase, nici n'are prea multe.

¹¹⁾ Ca dovadă pentru aceasta pot servi documentele privitoare la istoria institutului stavropighian din Lemberg, reproduse de noi în colecțiunea lui Hurmuzaki, Suplem. II, vol. I și II (București 1893 și 1895). Din acestea se vede cum aproape în fiecare an, câte odată de mai multe ori pe an, domniî Moldovei trimeteau ajutoare comunității ortodoxe din Lemberg, persecutată de guvernul republicei polone ca schismatică.

¹²⁾ Sbornicul ministeriului de instrucțiune bulgăresc, care iese dela 1889 și numără până acum 10 volume, a început a publica cu volumul VI „Materiale pentru istoria renașterii bulgare“: Materijali za istorijata na bŭlgarskoto vŭzraždanie; până acum s'a publicat însă foarte puține.

¹³⁾ Notițe asupra cărților bulgărești tipărite la noi în țară se găsesc la Jireček, Bibliographie de la littérature bulgare, Wien (1872, și Geschichte der Bulgaren, cap. XXXIV despre literatura neobulgară). O bibliografie bulgărească completă până la an. 1877 s'a

publicat în sbornicul ministeriului de instrucție, vol. IX (1893) de A. Teodorov.

In această bibliografie se citează înaintea kyriakodromiului dela 1806 două cărți: una dela 1641 sau 1651 și alta dela 1801. Asupra celei de a doua autorul bibliografiei nu dă nici o lămurire; poate că nici n'a existat (l. c. pag. 56). Cea dintîi este o cărticică de 5 file cu rugăciuni și apocrife, tipărită la Roma „pe timpul sultanului nostru Ibrahim, pe cînd în țara romînească domnea Matei Basarab, iar în Moldova iubitorul de pace Lupul numit Vasilie Vodă“ (l. c. pag. 156). Autorul acestei cărticele o numește el singur prima carte tipărită neobulgară; ea este însă o producțiune cu totul izolată și fără nici o legătură cu mișcarea literară din sec. 19; în Bulgaria nici n'a fost cunoscută (l. c. pag. 9). De aceea rămînem pe lîngă părerea că prima carte neobulgară este kyriakodromiul din 1806.

¹⁴⁾ Cf. Teodorov, l. c. pag. 115.

¹⁵⁾ Expunerea pe scurt a revoluțiunilor bulgărești am împrumutat-o din C. Jireček, Das Fürstenthum Bulgarien, Wien 1891, c. VI, pag. 301 și urm. Despre atitudinea gu-

vernului român față de mișcările bulgare și în special a lui Ioan Brăteanu, se pot citi acum lucruri interesante în Memoriile Majestății Sale Regelui Carol I, Aus dem Leben König Karl's von Rumänien, vol. I și II, Stuttgart, 1894.

